

GEORGE ORWELL

Fašizem in
demokracija

Pamflet velja rehabilitirati

in ponovno spraviti med ljudi!

Tako smo se odločili v karanteni

med pandemijo koronavirusne bolezni.

Poslanstvo **Pamfleta** je angažirati

bralke in bralce, jih izzvati k razmišljanju

in prisiliti k zavzemanju stališč.

Pamflet, globoko ukoreninjen

v resnem raziskovalnem delu,

govori jezik, ki ga razumejo množice.

Pamflet je nosilec kulture, ki ne sprejema

neumnosti, ne požira žalitev in zavrača

poniževanje kulture svobodoljubnosti,

odgovornosti, kritičnega mišljenja in

neodvisnosti duha. **Pamflet** bo negoval,

kar je med nami dobrega in lepega,

opozarjal na grožnje in pojasnjeval

nevarnosti, se bojeval proti uničevanju

preteklosti, razvrednotenju življenja

v sedanjosti in kraji prihodnosti.

George Orwell
Fašizem in demokracija

Pamflet 1

ZALOŽBA
Z R C

George Orwell

Fašizem in demokracija

Pamflet 1

V knjigo vključeni prevodi tekstov *Fascism and Democracy*, *Literature and Totalitarianism*, *Vision of a Totalitarian Future* in *Patriotism* so bili prvič objavljeni v letih 1940–1945 v New Left News, Tribune, Searchlight Books in na BBC.

Uredila Oto Luthar in Tomaž Mastnak

Spremna besedila Oto Luthar

Prevod Deja Crnović, Breda Luthar, Irena Naglič, Tadej Turnšek

Lektura Helena Dobrovoljc

Oblikovanje ovitka Tanja Radež

Prelom in oblikovanje Brane Vidmar

Založnik ZRC SAZU, Založba ZRC

Zanj Oto Luthar

Glavni urednik založbe Aleš Pogačnik

Tisk Cicero, Begunje

Naklada 1000

Prva izdaja, drugi natis.

Ljubljana 2021

Prva e-izdaja je pod pogoji licence CC BY 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9789610504474>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

321.7
329.18
321.01

ORWELL, George, 1903-1950

Fašizem in demokracija / George Orwell ; [spre[m]na besedila Oto Luthar ; prevod Deja Crnović ... et al.]. - 1. izd., 2. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, 2021. - (Pamflet ; 1)

ISBN 978-961-05-0446-7
COBISS.SI-ID 42882819

ISBN 978-961-05-0447-4 (pdf)
COBISS.SI-ID= 17461507

GEORGE ORWELL

GEORGE ORWELL se je rodil leta 1903 v Indiji kot Eric Arthur Blair. Na šolanje so ga poslali v Eton v Anglijo. Na indijsko podcelino se je vrnil kot častnik Indijske imperialne policije kmalu po zaključku srednje šole. V njegovem prvem romanu *Burmanski dnevi* iz leta 1936 lahko sledimo utrinkom petletnega dela v Burmi. Zadnje desetletje pred drugo svetovno vojno je živel in delal v Angliji in Parizu ter se boril v španski državljanski vojni, v kateri je bil tudi ranjen. Deloma zaradi tega, deloma pa zaradi šibkih pljuč so ga dve leti pozneje poslali v zdravilišče, od koder je za šest mesecev odpotoval v Maroko in tam končal svoj zadnji predvojni roman *Hlastanje za zrakom*. Med vojno so ga vpoklicali v civilno zaščito, kjer je ob delu v zakloniščih in na ruševinah kot posledici nemškega bombardiranja, pisal za radio BBC in različne časopise. V tem času je začel nastajati roman *Živalska frama* (1945), ki mu je sledila uspešnica *1984* (1949). Že pred izidom te knjige se mu je zdravje zelo poslabšalo. Umril je nekaj mesecev pozneje, januarja 1950.

Fašizem in demokracija

Ljubljana 2021

Prvi **Pamflet** prinaša štiri Orwellove eseje. Trije so izšli nedavno v knjižici George Orwell, *Fascism and Democracy* (2020), zadnji pa v zbirki esejev *The Lion and the Unicorn: Socialism and the English Genius* (1984). Obe deli sta izšli pri založbi Penguin. Vsi eseji so bili prvič objavljeni v letih 1940–1945 v *New Left News*, *Tribune*, *Searchlight Books* in na BBC.

UVODNO POJASNILO

Potem

»Najhuje je to, kar pride potem.«

Izhajajoč iz svojih izkušenj v Burmi in španski državljanski vojni, se Orwell tik pred drugo svetovno vojno ni najbolj bal porušenih stavb, civilnih žrtev in vseh drugih posledic napovedujočega se uničenja. Bistveno bolj ga je bilo strah tega, kar prihaja potem ... In to, kar je videl prihajati, je bil svet sovraštva, svet parol, svet uniform, bodoče žice in usnjenih plaščev. Strah ga je bilo skritih celic, kjer luči nikoli ne ugasnejo. In končno: strah ga je bilo strahu samega, strahu, ki je zadnja leta pred vojno postal peti element vsakdanjega življenja povsod, kjer se je gibal.

Skratka, že leto pred tem, ko se je Združeno kraljestvo znašlo v vojni, se je bal tudi prihajajočega miru, ki po spominu povratnikov iz prve vojne ni le čas brez strelskih jarkov, temveč vsaj navidezna odsotnost vseprisotnega strahu. Strahu v želodcu, ki se nadaljuje, ko oblast prevzamejo »fantje v povoščenih plaščih«. In prav o tem govori osrednji junak njegovega zadnjega predvojnega romana *Hlastanje za zrakom ...*

A v usodo vdani monologu trgovskega potnika Georgea so samo začetek tega, o čemer gagajo, čivkajo in krulijo junaki in junakinje njegove *Živalske farme*. In to, o čemer gagajo, čivkajo, lajajo in krulijo, je zelo podobno temu, kar je dobra tri desetletja kasneje Michel Foucault opredelil kot moderno obliko dresure. Kot novo obliko prakticanja

FAŠIZEM IN DEMOKRACIJA

Februar 1941

moči suverena, ki najkasneje od konca 18. stoletja dalje nastopa v mnogoterih oblikah. Moč, ki lahko mirno sobiva z drugimi oblikami moči. Moč nadzora, ki ob samem nadzorovanju zahteva podrejenost, katere učinek je občutek krivde, »spoznanje«, da se moramo popraviti. Moč, katere rezultat je pohlevnost.

Gre za prakticiranje moči, ki jo ameriški filozof Colin Koopman skuša ponazoriti skozi primerjavo z Bethamovim *Panoptikon*, modelom kaznilnice, kjer skozi prozorne stene vsi vidijo vse – razen paznikov in uprave. Samo ti vidijo vse. In ne samo to: v modernem panoptikunu so bolj kot za »hrambo« in goli nadzor jetnikov pristojni za njihovo prevzgojo. Dolžni so jih normalizirati.

Primerjava s *Panoptikon* Foucaultu in Koopmanu ne služi samo za analizo institucij moči, temveč za analizo totalnih ustanov (Goffman) nasploh. Točneje, služi identifikaciji različnih oblik moči, s katerimi razpolagajo. Podobno kot Orwell tudi onadva (in mi z njima) opozarjata na moč regulacije vsakdanjega življenja (spolnosti, dela ...).

Gledano skozi ta očala, velja pri iskanju osrednjega pojma, s katerim bi lahko opredelili namen Orwellovih esejev, razmišljati o šopku pojmov, katerih skupni imenovalec je podreditev ... Popolna podreditev, ki ni samo posledica delovanja moči, temveč posledica naše nezmožnosti prepoznavanja (vseh) pojavnih oblik moči. Ali, če rečemo drugače, samo če smo sposobni kompleksne analize moči v vseh pojavnih oblikah, lahko oblikujemo »množice svobod«, s katerimi se lahko zoperstavimo različnim načinom njihovega omejevanja.

Eno najlažjih razvedril na svetu je kritiziranje demokracije. V tej deželi si ni več treba delati skrbi zaradi reakcionarnih argumentov glede vladavine ljudstva, saj so v zadnjih dvajsetih letih »buržoazno« demokracijo veliko bolj pretnjeno napadali fašisti in komunisti. Zelo pomenljivo je, da so jo ti dozdevni sovražniki napadali iz istih razlogov. Poleg tega fašisti s svojimi agresivnimi in drznimi propagandnimi metodami, kadar jim tako ustreza, uporabljajo tudi aristokratski argument, ki pravi, da demokracija povzroči, »da na vrh pridejo najslabši ljudje«, toda osnovno stališče vseh apologetov totalitarizma je, da je demokracija prevara. Domnevno ni nič več kot le prikrievanje vladavine peščice bogatašev. To v celoti ni daleč od resnice, še manj pa je to že na prvi pogled daleč od resnice; nasprotno, govori bolj v prid takemu mnenju kot proti njemu. Šestnajstletni učenec lahko veliko bolje napada demokracijo, kot jo je zmožen braniti. Ne moremo mu odgovoriti, ne da bi poznali ta protidemokratski »argument«, za katerega nismo pripravljeni priznati, da je v njem veliko resnice.

V prvi vrsti je treba izpostaviti ekonomsko neenakost, ki vedno izpodnese »buržoazno« demokracijo. V čem je smisel tako imenovanih političnih svoboščin za človeka, ki dela dvanaest ur na dan za tri funte na teden? Enkrat na pet let morda dobi priložnost, da voli za svojo najljubšo stranko, toda ves preostali čas mu praktično vsako podrobnost njegovega življenja narekuje njegov zaposlovalec.

Obenem je tudi v praksi njegovo politično življenje v celoti narekovano. Premožni lahko v svojih rokah obdrži vsa pomembna ministrska in uradniška mesta ter upravlja z volilnim sistemom v svojo lastno korist tako, da neposredno ali posredno podkupi volilno telo. Celó če je zaradi neke naključnosti izvoljena vlada, ki predstavlja revnejše razrede, jo bogatejši običajno lahko izsiljujejo tako, da ji grozijo, da bodo odnesli kapital v tujino. Najpomembnejše pa je, da skoraj celotno kulturno in intelektualno življenje skupnosti – časopise, knjige, izobraževanje, film, radio – nadzorujejo bogataši, ki imajo najmočnejši motiv, da preprečijo širitev določenih idej. Državljan demokratične dežele je »odvisen« od rojstva naprej, manj gotovo, toda zato nič manj učinkovito, kot če bi živel v totalitarni državi.

Nobenega zagotovila ni, da bo vladavina privilegiranega razreda kadar koli zlomljena zgolj z demokratičnimi sredstvi. Teoretično lahko pride laburistična vlada na oblast z očitno večino in s parlamentarnim odlokom takoj začne graditi socializem. V praksi bi se pa bogati razred temu najverjetneje uspešno uprl, saj bi imeli na svoji strani večino stalno nastavljenih uradnikov in ključne ljudi v oboroženih silah. Demokratične metode so mogoče le takrat, ko obstaja med vsemi političnimi strankami precejšnje strinjanje. Nikakršne osnove nimamo za sklepanje, da je mogoče na miren način doseči kakršno koli temeljno spremembo.

Naj ponovim, pogosto ugotavljajo, da se mora celotna demokratična fasada – svoboda govora in zbiranja, neodvisni sindikati itd. – porušiti takoj, ko se bogati razredi niso več pripravljene pogajati s svojimi zaposlenimi. Politična »svoboda«, pravijo, je preprosto podkupnina, brezkrvno nadomestilo za Gestapo. Dejstvo je, da so dežele, ki jih

imamo za demokratične, ponavadi gospodarsko uspešne države – v večini primerov posredno ali neposredno izkoriščajo poceni delo temnopoltih – ter da demokracija, kot jo poznamo, ni nikoli obstajala. Izjema so pomorske in gorske države, to je dežele, ki se lahko branijo brez potrebe po ogromni vojski, vedno pripravljeni na vpoklic. Demokracija spremlja oz. verjetno zahteva ugodne pogoje za preživetje; nikoli ni cvetela v revnih ali militariziranih deželah. Kot pravijo, če Angliji odvzamemo njen zavarovani položaj, bodo njene politične metode postale takoj tako barbarske kot metode kake Romunije. Še več, vsako vladanje, naj bo demokratično ali totalitarno, na koncu počiva na sili. Nobena vlada – razen če ne namerava prispevati k svojemu lastnemu strmoglavljenju – ne more imeti in v resnici tudi ni naklonjena demokratičnim »pravicom«, če je enkrat resno ogrožena. Demokratična dežela, ki bojuje obupano vojno, je prisiljena, prav tako kot avtokracija ali fašistična država, vpoklicati vojake, uvesti prisilno delo, zapreti defetistične nasprotnike, zatreti uporniške časopise; z drugimi besedami, samo sebe lahko reši pred uničenjem le tako, da preneha biti demokratična. Stvari, za katere naj bi se bilo vredno boriti, so vedno zavržene takoj, ko se začne spopad.

To je, grobo povzeto, argument proti »buržoazni« demokraciji, ki ga ponujajo tako fašisti kot komunisti, toda z različnimi poudarki. Na vsak način moramo priznati, da je v njej veliko resnice. Toda zakaj je ta argument konec koncev kljub temu napačen, saj je vsakemu, ki je rasel v demokratični državi, instinktivno jasno, da je s celotno argumentativno verigo nekaj narobe?

Tisto, kar je narobe s tem dobro znanim zavračanjem demokracije, je, da ne more pojasniti vseh dejstev. Dejanska

razlika v družbenem ozračju in političnem vedenju med deželami je mnogo večja, kot lahko razložimo s pomočjo katere koli teorije, ki se ukvarja z zakoni, navadami, tradicijami itd. kot z golo »nadstavbo«. Na papirju je zelo lahko pokazati, da je demokracija »povsem enaka kot« (ali »enako slaba kot«) totalitarizem. Obstajajo koncentracijska taborišča v Nemčiji; toda hkrati obstajajo koncentracijska taborišča v Indiji. Kjer vlada fašizem, so Judje preganjani; toda kaj pa rasni zakoni v Južni Afriki? Intelktualna poštenost je zločin v vsaki totalitarni državi; toda tudi v Angliji nisi ravno uspešen, če govoriš in pišeš resnico. S temi vzporednicami lahko nadaljujemo v neskončno. Toda argument vseskozi vključuje implicitno stališče, da razlika v stopnji ni prava razlika. Bolj ali manj je res, na primer, da v demokratičnih deželah ni političnega preganjanja. Vprašanje je, koliko je to res. Koliko beguncev je pobegnilo iz Velike Britanije ali iz vsega britanskega imperija v preteklih sedmih letih? In koliko iz Nemčije? Koliko ljudi, ki jih osebno poznate, je bilo pretepenih z gumijastimi palicami ali pa so jih prisilili spiti pol litra ricinusovega olja? Kako nevaren je za vas obisk bližnje pivnice in glasno izražanje mnenja, da je to kapitalistična vojna in bi morali ustaviti vojskovanje? Ali lahko pokažete na kar koli v nedavni britanski ali ameriški zgodovini, kar je mogoče primerjati z junijsko čistko (t. i. nočjo dolgih nožev v Nemčiji, op. prev.), ruskimi procesi proti trockistom, ali s pogromom po von Rathovem umoru (t. i. kristalna noč, op. prev.)? Ali bi bil članek, kakršen je ta, ki ga ravno pišem, natisnjen v kateri koli totalitarni državi, rdeči, rjavi ali črni? *Daily Worker* je bil ravnokar zatrt, toda šele po desetih letih, medtem ko v Rimu, Moskvi ali Berlinu ne bi mogel preživeti niti deset dni. Polega tega, zadnjih šest mesecev svojega življenja Velika Britanija ni

bila le v vojni, temveč v bolj obupni zagati kot kadar koli prej, vse od Trafalgarja. Še več – in to je ključno – tudi po tem, ko je bil zatrt *Daily Worker*, so njegovi uredniki še vedno lahko javno kritični, dajejo izjave v svoj zagovor, zastavljajo vprašanja v parlamentu in pridobivajo podporo dobro mislečih ljudi različnih političnih otenkov. Ne le, da ne pride do hitre in dokončne »likvidacije«, ki bi bila običajna v ducatu drugih držav, sama možnost, da bi se lahko zgodila, ljudem komajda pride na misel.

Ni posebej pomembno, da imajo britanski fašisti in komunisti prohitlerjanska stališča; pomembno je, da si jih drznejšo izražati. S tem molče priznavajo, da demokratske svoboščine *niso* v celoti prevara. Med letoma 1929 in 1934 so bili vsi ortodoksni komunisti predani prepričanju, da je pravi sovražnik delavcev »socialni fašizem« (tj. socializem) in da kapitalistična demokracija nima nikakršnih prednosti pred fašizmom. Toda ko je Hitler prišel na oblast, je na tisoče nemških komunistov – ki so še vedno pristajali na isto doktrino, ki so jo opustili šele precej kasneje – pobegnilo v Francijo, Švico, Anglijo, ZDA ali kako drugo demokratično državo, ki jih je hotela sprejeti. S svojim delovanjem so zaničkali besede, ki so jih izrekli, ali – z Leninovimi besedami – »volili so s svojimi nogami«. In tu pridemo do največje odlike, s katero se ponša kapitalistična demokracija. Gre za relativen občutek varnosti, ki ga občutijo državljani demokratičnih držav, vedoč, da gestapovsko uho ni pilepljeno na ključavnico, ko se pogovarjaš s prijateljem o politiki, za vero, da te »oni« ne morejo kaznovati, če nisi prekršil zakona, ter za vero, da je zakon nad državo. Ni pomembno, da je ta občutek delno seveda iluzija. Kajti široko razširjena utvara, ki lahko vpliva na vedenje javnosti, je sama po sebi pomembno dejstvo. Predstavljajmo si, da bi se sedanja ali neka bodoča

britanska vlada odločila, da bo zatrla *Daily Worker* tako, da bo popolnoma uničila komunistično stranko, kot se je to zgodilo v Italiji in Nemčiji. Zelo verjetno bi ugotovili, da naloge ni mogoče izpeljati. Kajti politično preganjanje te vrste je mogoče izvršiti le z dobro razvitim Gestapom, ki v Angliji ne obstaja in ga trenutno ni mogoče ustvariti. Vzdušje v družbi temu preveč nasprotuje in tudi nujno potrebnega osebja ni na voljo. Pacifisti, ki nam zagotavljajo, da bo boj proti fašizmu iz nas »naredil« fašiste, pozabljajo, da morajo z vsakim političnim sistemom upravljati človeška bitja in človeška bitja oblikuje njihova preteklost. Res je, da je v Angliji prišlo do mnogih degenerativnih sprememb, ki so tudi posledica vojne, toda ni je mogoče – razen morda z zavzetjem – spremeniti v posnetek nacistične Nemčije. Lahko bi se razvila v smeri nekakšnega avstrofašizma, ne v pozitivni, revolucionarni, zločesti tip fašizma. Manjka potreben človeški material, kar dolgujemo trem stoletjem varnosti in dejstvu, da v zadnji vojni nismo bili poraženi.

Toda ne želim reči, da je »svoboda«, o kateri govorijo uvodniki v *Daily Workerju*, edina stvar, za katero se je vredno boriti. Kapitalistična demokracija sama po sebi ni dovolj in hkrati je ne moremo rešiti, če se ne spremeni v nekaj drugega. Naši nazadnjaški državniki s svojimi mrtvimi umi verjetno upajo in verjamejo, da bo rezultat britanske zmage preprosto vrnitev v preteklost: še en Versajski sporazum in nato ponoven začetek »normalnega« ekonomskega življenja, z milijoni nezaposlenih, lovom na srnjad v škotskih močvirjih, tekmo med Etonom in Harrowom enajstega julija itd. itd. Protivojni teoretiki skrajne levice se bojijo ali pravijo, da se bojijo prav tega. Ni jasno, ali je nacizem res krinka monopolnega kapitalizma, toda v vsakem primeru ni kapitalističen v smislu 19. stoletja. Vlada z mečem in ne s čekovno knjižico. Gre za centralizirano

ekonomijo, ki vse usmerja v vojno in je zmožna do skrajnosti izkoristiti točno tako delovno silo in surovine, kot ukaže. Staromodna kapitalistična država z različnimi silnicami, ki vlečejo v različne smeri, z oborožitvijo, ki se ohranja zaradi dobičkov, z nesposobnimi idioti po dedni pravici na visokih položajih in s stalnimi napetostmi med razredi očitno ne more tekmovati s tako državo. Če bi kampanja Ljudske fronte uspela in bi se Anglija pred dvema ali tremi leti pridružila Franciji in ZSSR v preventivni vojni ali grožnji vojne proti Nemčiji, bi britanski kapitalizem morda dobil nov življenjski zagon. Toda to ni uspelo in Hitler je pridobil čas za polno oborožitev in uspel razgnati svoje nasprotnike. Vsaj še eno leto se mora Anglija boriti sama in pri tem spopadati z velikimi težavami. Naše prednosti so predvsem pomorska moč in – drugič, dejstvo, da so naši resursi na dolgi rok mnogo večji – če jih znamo uporabiti. Vendar jih bomo lahko uporabili le, če bomo od tal do vrha preoblikovali naš družbeni in ekonomski sistem. Delovna produktivnost, morala Domače fronte, razumevanje vloge Anglije pri temnopoltih ljudstvih in okupiranega evropskega prebivalstva, vse to je na koncu odvisno od tega, če smo zmožni ovreči Goebbelsovo obsodbo, da je Anglija le sebična plutokracija, ki se bori za *status quo*. Kajti če ostanemo ta plutokracija – in Goebbelsova sodba ni popolnoma napačna –, nas bodo premagali. Če bi moral izbirati med Chamberlainovo Anglijo in režimom, ki nam ga želi vsiliti Hitler, bi brez trenutka odlašanja izbral Chamberlainovo Anglijo. Toda ta alternativa v resnici ne obstaja. Grobo rečeno, izbiramo lahko med socializmom ali porazom. Treba je iti naprej ali pa propasti.

Lansko poletje, ko je bila situacija v Angliji bolj očitno brezupna, kot je sedaj, je bilo to zavedanje najbolj razširjeno. To razpoloženje poletnih mesecev se je umaknilo;

delno zato, ker so se zadeve odvile manj pogubno, kot je večina ljudi pričakovala, delno pa tudi zato, ker ni bilo politične stranke, časopisa ali izjemnega posameznika, ki bi splošnemu nezadovoljstvu podelil glas ali usmeritev. Ni bilo nikogar, ki bi bil sposoben razložiti – tako da bi ga poslušali –, zakaj smo v godlji, v kakršni smo bili, in kakšna je pot ven. Mož, ki je dobil podporo nacije, je bil Churchill, nadarjen in pogumen človek, toda patriot tradicionalne vrste z omejitvami. Pravzaprav je Churchill dejal le: »Borimo se za Anglijo« in ljudje so mu trumoma sledili. Bi se jih lahko nekdo dotaknil na isti način, če bi rekel: »Borimo se za socializem«? Vedeli so, da so jih pustili na cedilu, vedeli so, da je obstoječi družbeni sistem v celoti napačen in da si želijo nekaj drugega – toda, ali so si želeli socializem? Kaj je *bil* pravzaprav socializem? Do današnjega dne ima beseda za veliko večino angleških ljudi le nejasen pomen; gotovo nima nobenega emocionalnega prizvoka. Ljudje ne bodo umirali zanj v takem številu kot za *Kralja* in *Domovino*. Kakor koli lahko občudujemo Churchilla – in osebno sem ga vedno občudoval kot človeka in kot pisca, čeprav mi je bila njegova politika prav malo všeč – in kakor koli hvaležni smo lahko za to, kar je storil lansko poletje,¹ ali ni za angleško socialistično gibanje grozljivo dejstvo, da se vse do danes, do trenutka katastrofe, ljudje še pustijo voditi konservativcu?

Anglija ni nikoli imela resne socialistične stranke, ki bi se lahko soočila s sodobnimi razmerami. Kakršne koli

1 Pozno pomladi in zgodaj poleti 1940 je imel Winston Churchill v parlamentu tri govore, med katerimi sta dva še isti dan vpisala v zgodovino. V prvem je opozoril na možnost nemške invazije na Veliko Britanijo in pozval k borbi do končne zmage, v drugem pa v zameno za to ponudil samo »kri, znoj in solze«.

programe že objavlja laburistična stranka v zadnjih desetih letih, bi težko verjeli, da so njeni voditelji pričakovali ali si želeli kakršne koli spremembe še za časa njihovega življenja. Posledično je tisto revolucionarno občutenje, ki je obstajalo v levem krilu gibanja, odplavalo v različne slepe ulice, od katerih je bila najbolj pomembna komunistična. Komunizem je bil v Zahodni Evropi od začetka izgubljena stvar in komunistične stranke v različnih državah so zgodaj degenerirale v gole reklamne agente ruskega režima. V tej situaciji so bile prisiljene ne le spreminjati svoja najbolje temeljna stališča z vsako spremembo ruske politike, temveč omalovaževati vsak instinkt in vse navade ljudi, ki so jih poskušale voditi. Po državljanski vojni, dveh lakotah in čistki se je njihova posvojena domovina ustalila v oligarhični oblasti, v rigidni idejni cenzuri in suženjskemu čaščenju Führerja. Namesto, da bi opozorili, da je bila Rusija zaostala dežela, od katere bi se lahko kaj naučili, ne morejo pa od nas pričakovati, da bi jo oponašali, so bili komunisti prisiljeni v pretvarjanje, da so bile čistke, »likvidacije« itd. zdravi simptomi, za katere bi vsak pravilno misleči človek želel, da se prenesejo v Anglijo. Seveda so ljudje, ki jih lahko privlačijo taka prepričanja in jim ostajajo zvesti tudi po tem, ko dojamejo, za kaj gre, ponavadi nevrotični ali pokvarjeni, ljudje, ki jih fascinira spektakel uspešne krutosti. V Angliji niso mogli pridobiti stabilnega množičnega privrženstva. Toda lahko bi bili in tudi ostajajo nevarni preprosto zato, ker ni nobene druge skupine ljudi, ki bi se oklicala za revolucionarje. Če si nezadovoljen, če želiš z nasiljem strmoglaviti obstoječi družbeni sistem in če se želiš pridružiti politični stranki, ki je zavezana temu cilju, potem se moraš pridružiti komunistom; dejansko ni tu nikogar drugega. Svojih ciljev verjetno ne bodo uresničili, lahko pa uresničijo Hitlerjeve.

Ni si mogoče zamisliti, da bi tako imenovana Ljudska konvencija, na primer, zmagala v Angliji. Lahko pa razširi dovolj defetizma, da je pri tem v nekem kritičnem trenutku v veliko pomoč Hitlerju. Med ljudskim zborovanjem na eni strani in med tisto vrsto patriotizma, ki pravi »moja dežela, pa če prav ali narobe« na drugi strani, trenutno ni nobene druge oprijemljive politike.

Ko se bo pojavilo pravo angleško socialistično gibanje in moralo se bo pojaviti, če ne želimo biti premagani – temelj zanj že obstaja v pogovorih v milijonih gostiln in zaklonišč –, bo preseгло obstoječe strankarske delitve. Bo tako revolucionarno kot demokratično. Njegov cilj bodo najbolj korenite spremembe, v celoti bo pripravljeno uporabiti nasilje, če bo to potrebno. Hkrati pa bo priznalo, da niso vse kulture iste, da je treba spoštovati nacionalno občutenje in navade, če ne želimo, da revolucije propadejo, da Anglija ni Rusija, prav tako ne Kitajska ali Indija. Ugotovilo bo, da britanska demokracija ni v celoti prevara, ni le »nadstavba«, da je, nasprotno, nekaj izjemno dragocenega, kar je treba ohranjati in širiti ter predvsem ne zmerjati. Zato sem porabil zgoraj toliko prostora za soočenje z znanimi argumenti proti »buržoazni« demokraciji. Buržoazna demokracija ni dovolj, je pa veliko boljša kot fašizem, in borba proti tej demokraciji pomeni žaganje veje, na kateri sedimo. Tudi če se intelektualci tega ne zavedajo, običajni ljudje to vedo. Zelo trdno se bodo držali »iluzorne« demokracije ter zahodnih konceptov poštenosti in običajne spodobnosti. Nobene koristi ni, če jih nagovarjajo v smislu »realizma« in politike moči, pridigajo o Machiavellijevi doktrini v

žargonu založbe Lawrence in Wishart.² S tem je mogoče doseči le zmedo, ki bi si jo Hitler lahko le želel. Vsako gibanje, ki lahko na shodu nagovori množico angleških ljudi, mora izhajati iz demokratičnih vrednot, ki jih doktrinarni marksist odpiše kot »iluzijo« ali »nadstavbo«. Bodisi da bodo proizvedli inačico socializma, ki bo bolj ali manj skladna z njihovo preteklostjo, ali pa jih bodo osvojili od zunaj, z nepredvidljivimi, toda zagotovo strahovitimi posledicami. Kdor koli bo poskušal spodnesti njihovo vero v demokracijo, odkrušiti moralni kod, ki izvira iz protestantskih stoletij in francoske revolucije, ne gradi svoje lastne moči, jo pa morda gradi za Hitlerja. To je proces, ki smo ga tako pogosto videli v Evropi, da neprepoznavanje njegove prave narave ni več opravičljivo.

2 Lawrence in Wishart je še vedno obstoječa levičarska založba, ki je nastala leta 1936 in bila takrat tesno povezana z britansko komunistično partijo. (Op. ured.).

KNJIŽEVNOST IN TOTALITARIZEM

Maj 1941

Na teh tedenskih predavanjih sem že govoril o kritiki, ki pa navsezadnje ni del glavnega toka književnosti. Živahna književnost namreč lahko obstaja skorajda brez kritike ali kritičnega duha, tako kot je obstajala v Angliji 19. stoletja. A obstaja razlog, zakaj prav v tem trenutku ne smemo zane-mariti težav, ki jih ima vsaka resna kritika. Že ob začetku svojega prvega predavanja sem dejal, da ne živimo v dobi kritike. Živimo v dobi opredeljevanja, ne distance, v dobi, v kateri je še posebej težko videti literarno vrednost knjige, s katere zaključki se ne strinjamo. Politika – politika v naj-bolj splošnem smislu – je okupirala književnost do stopnje, ki je navadno ne doseže, kar pa je na površje naše zavesti privedlo boj, ki ves čas poteka med posameznikom in družbo. Šele ko se zavemo, kako težko je napisati iskreno, nepristransko kritiko v času, kot je naš, se zavemo narave grožnje, ki preti nad celotno književnostjo v prihajajočih časih.

Živimo namreč v časih, ko avtonomni posameznik izginja – ali bolje rečeno, ko izginja posameznikova iluzija, da je av-tonomen. Vedno, ko govorimo o književnosti, in še posebej ko govorimo o kritiki, imamo avtonomnega posameznika instinktivno za samoumevnega. Celotna sodobna evropska književnost – tukaj govorim o književnosti zadnjih štiristo let – temelji na konceptu intelektualne iskrenosti ali, po-vedano drugače, na Shakespearjevi maksimi »sam sebi

bodi zvest«. Prva stvar, ki jo od pisatelja torej zahtevamo, je, da ne laže, da govori to, kar dejansko misli, kar dejansko čuti. Najslabša stvar, ki jo lahko rečemo o nekem umetniškem delu, je, da je neiskreno. To še bolj velja za kritiko, kot pa za kreativna besedila, v katerih je določena mera poziranja in manierizmov, celo določena količina prevar, manj pomembna, vse dokler pisec poseduje nekaj temeljne iskrenosti. Sodobna književnost je v svojem bistvu tako stvar posameznika. Ali je resnicoljuben izraz tega, kar nekdo misli in čuti, ali pa ni nič.

Kot rečeno, takšno pojmovanje jemljemo za samoumevno, vendar lahko takoj, ko ga ubesedimo, ugotovimo, kako ogrožena je v resnici književnost. Živimo namreč v dobi totalitarne države, ki posamezniku ne dovoli, in verjetno tudi ne more dovoliti nikakršne svobode. Ko govorimo o totalitarizmu, številni najprej pomislijo na Nemčijo, Rusijo, Italijo, vendar mislim, da se moramo soočiti tudi s tveganjem, da bo ta fenomen postal globalen. Očitno je, da se obdobje liberalnega kapitalizma končuje in da ena država za drugo prevzemajo centralizirano gospodarstvo, ki mu lahko rečemo tudi socializem ali državni kapitalizem, kakor je komu ljubše. S tem pa se ekonomska svoboda posameznika in do precejšnje mere tudi njegova svoboda, da počne, kar hoče, da si izbere svoje delo, da se premika sem in tja po površini Zemlje, konča. Do nedavnega posledic tega nismo predvideli. Nikoli se nismo povsem zavedali, da izginotje ekonomske svobode vpliva tudi na intelektualno svobodo. Socializem navadno mislimo kot vrsto moralnega liberalizma. Ko država prevzame nadzor nad našim ekonomskim življenjem in nas osvobodi strahu pred revščino, brezposelnostjo in tako naprej, a nima potrebe po tem, da bi se vtikala v naše zasebno intelektualno življenje. Umetnost bi cvetela tako kot v dobi liberalnega

kapitalizma, le da še bolj, saj bi bil umetnik osvobojen ekonomske prisile.

A na podlagi obstoječega dokaznega gradiva je treba priznati, da moramo te predpostavke ovreči. Totalitarizem ukinja svobodo misli do stopnje, ki je v preteklosti še nismo videli. Pomembno se je zavedati, da nadzor nad mislijo ni samo negativen, ampak tudi pozitiven. Ne samo, da totalitarizem prepoveduje izražanje – celo *mišljenje* – določenih misli, ampak tudi narekuje, kaj *bi morali* misliti, ustvari ideologijo, skuša voditi naše čustveno življenje, kot tudi vzpostaviti pravila vedenja. Posameznika kolikor je mogoče izolira od zunanjega sveta, ga zapre v umetni svet, v katerem ta nima več nobenih meril za primerjavo. Totalitarna država skuša na vsak način nadzirati misli in čustva svojih subjektov, vsaj tako celovito kot nadzira njihova dejanja.

Vprašanje, ki je za nas pomembno, je, ali lahko književnost preživi v takšnem ozračju. Mislim, da moramo na kratko odgovoriti, da ne more. Če totalitarizem postane globalen in permanenten, se mora to, kar poznamo kot književnost, končati. In ne bo zadostovalo reči – kot se bo sprva zdelo – da smo priča zgolj koncu književnosti postrenesančne Evrope. Prepričan sem, da je književnost vseh vrst, od epskih pesnitev do kritičnih esejev, ogrožena zaradi poskusov sodobne države, da bi nadzirala čustveno življenje posameznika. Nasprotniki te trditve praviloma navajajo dva protiargumenta. Prvi je, da je bila tako imenovana svoboda, ki je obstajala zadnjih nekaj sto let, zgolj odsev ekonomske anarhije, in tako v vsakem primeru v veliki meri iluzija. Drugi je, da je kakovostna književnost, boljša od česar koli, kar je napisano danes, lahko nastajala tudi v preteklosti, ko je bila misel komajda kaj bolj

svobodna, kot je trenutno v Nemčiji ali Rusiji. To deloma drži. Res je, na primer, da je književnost lahko obstajala v srednjeveški Evropi, ko je bila misel pod rigidnim nadzorom Cerkve – ko je izrek še tako majhne bogokletnosti lahko pomenil sežig pri živem telesu. Dogmatični nadzor Cerkve ni na primer preprečil Chaucerju, da bi napisal Canterburyjske pripovedke. Res je tudi, da je bila srednjeveška književnost, in srednjeveška umetnost nasploh, manj stvar posameznika in bolj stvar skupnosti, kot je danes. Angleških balad, na primer, verjetno ne moremo pripisati določenemu posameznemu avtorju. Najverjetneje so nastajale kolektivno, tako kot sem bil nedavno priča nastajanju balad v vzhodnih državah. Očitno anarhična svoboda, ki je zaznamovala Evropo zadnjih nekaj sto let, torej tiste vrste ozračje, v katerem ni nikakršnih ustaljenih meril, ni nujna in morda niti ne predstavlja prednosti za književnost. Kakovostna književnost lahko nastaja tudi znotraj rigidnega miselnega okvira.

Obstaja nekaj ključnih razlik med totalitarizmi in drugimi preteklimi ortodoksnimi sistemi, tako v Evropi kot na Vzhodu. Najbolj pomembna je ta, da se ortodoksni miselni sistemi v preteklosti *niso spreminjali* ali pa se vsaj niso spreminjali rapidno. V srednjeveški Evropi je Cerkev narekovala, kaj je treba verjeti, vendar je posamezniku vsaj dovolila, da ohrani enaka prepričanja od rojstva do smrti. Ni mu naložila, naj nekaj verjame v ponedeljek, nekaj drugega pa v torek. Bolj ali manj enako velja za vse ortodoksne kristjane, hindujce, budiste in muslimane danes. Njihove misli so na nek način zamejane, vendar celo življenje preživijo znotraj istega miselnega okvira. V njihova čustva se ne posega. Pri totalitarizmih pa je ravno nasprotno. Posebnost totalitarne države je, da misli ne fiksira, čeprav jo želi nadzirati. Vzpostavi nesporne dogme,

nato pa jih vsakodnevno spreminja. Dogme potrebuje, ker potrebuje popolno poslušnost svojih subjektov, ne more pa se izogniti spremembam, ki jih narekujejo potrebe politike moči. Sebe razglasi za nezmotljivo, hkrati pa napada sam koncept objektivne resnice. Če navedemo grob, očitni primer, je moral vsak Nемеc do septembra 1939 čutiti grozo in odpor do ruskega boljševizma, od septembra 1939 pa občudovanje in naklonjenost. Če bosta Rusija in Nemčija v vojni, kar je povsem realno v naslednjih nekaj letih, bo moralo priti do nove, enako nasilne spremembe. Od čustvenega življenja Nemcev, njihovih ljubezni in sovraštev, se pričakuje, da se bodo, če bo to potrebno, čez noč obrnile. Verjetno mi ni treba poudarjati, kakšen vpliv imajo takšne stvari na književnost. Književnost je namreč pretežno stvar *čutenja*, ki pa ga ni vedno mogoče nadzirati od zunaj. Na videz slediti ortodoksnostim tega trenutka ni težko, a pisanje, ki ima vsaj malo smisla, lahko nastane samo, ko avtor *čuti* resnico tega, kar govori; brez tega tudi ni kreativnega vzgiba. Vso dokazno gradivo, ki ga imamo, kaže na to, da so nenadne čustvene spremembe, ki jih od svojih sledilcev zahteva totalitarizem, psihološko nemogoče. To je tudi glavni razlog, zakaj menim, da bo v primeru, da totalitarizem zavlada po vsem svetu, to nujno tudi konec književnosti, kot je poznamo. In dejansko je totalitarizem do zdaj imel tak učinek. V Italiji je književnost pohabljena, v Nemčiji se zdi, da skorajda ne obstaja več. Najbolj tipična dejavnost nacistov je sežiganje knjig. Celo v Rusiji se literarna renesansa, ki smo jo nekoč pričakovali, ni zgodila, najbolj obetavni ruski pisatelji pa kažejo vidno tendenco k samomoru ali izginotju v zapor.

Dejal sem že, da se liberalni kapitalizem očitno bliža h koncu, zato sem morda namignil, da je s tem tudi svoboda misli neizogibno obsojena na propad. Vendar ne verjamem,

da je temu tako, zato bom za konec preprosto dejal, da je upanje za preživetje književnosti v državah, v katerih ima liberalizem najgloblje korenine, v nemilitarnih državah, Zahodni Evropi in Amerikah, Indiji in na Kitajskem. Verjamem – morda je to zgolj pobožna želja –, bodo te države, čeprav je prihod kolektiviziranega gospodarstva neizbežen, znale razviti vrsto socializma, ki ni totalitaran, v katerem svoboda misli lahko preživi izginotje ekonomskega individualizma. To je, na vsak način, edino upanje, h kateremu se lahko zateče tisti, ki mu je mar za književnost. Kdor koli čuti dragocenost književnosti, kdor koli vidi njeno osrednjo vlogo, ki jo igra v razvoju človeške zgodovine, mora hkrati videti življenjsko nujo upora totalitarizmu, naj nam je ta vsiljen od zunaj ali od znotraj.

VIZIJA TOTALITARNE PRIHODNOSTI

Okoli leta 1942

Bitka za oblast med španskimi republikanskimi strankami je nesrečna davna tema, ki je tokrat ne želim obujati. Omenjam jo le zato, da bi poudaril: ne verjemite ničesar ali skoraj ničesar, kar preberete o notranjih zadevah vladne strani. Vse je, ne glede na vir, strankarska propaganda oziroma laž. Splošna resnica o vojni je dokaj preprosta. Španska buržoazija je prepoznala priložnost za razbitje delavskega gibanja in jo ob pomoči nacistov in reakcionarnih sil iz vsega sveta tudi izkoristila. Dvomim, da bo kdaj mogoče izvedeti več kot to.

Nekoč sem Arthurju Koestlerju dejal: »Zgodovina se je ustavila leta 1936.« Prikimal je in takoj razumel. Oba sva imela v mislih totalitarizem na splošno, natančneje pa špansko državljansko vojno. Že zgodaj sem opazil, da v časopisih o dogodkih nikoli ne poročajo točno, v Španiji pa sem prvič videl časopisna poročila, ki niso imela prav nikakršne zveze z dejstvi, niti toliko ne, kot je resnice v vsaki običajni laži. Videl sem poročila o velikih bitkah, ki se niso nikoli zgodile, in zaznal popoln molk o bitkah, v katerih je umrlo na stotine mož. Vojaške enote, ki so se borile hrabro, so razglašali za strahopetce in izdajalce, medtem ko so druge, ki niso nikoli izstrelile naboja, slavili kot heroje nekih imaginarnih zmag. Londonski časopisi so prodajali te laži, zagnani intelektualci pa ustvarjali čustvene konstrukte o dogodkih, ki se niso nikoli zgodili.

Dejansko sem videl, da se je zgodovina pisala drugače, kot se je zgodila; pisala se je tako, kot naj bi se zgodila glede na različne »strankarske linije«. Ne glede na to, kako grozno je bilo vse to, pa vendar ni bilo pomembno. Zadevalo je drugotne teme, in sicer boj za premoč med Kominterno in španskimi levimi strankami ter napore ruske vlade, da bi preprečila revolucijo v Španiji. Vendar širša slika vojne, ki jo je španska vlada predstavljala svetu, ni bila neverodostojna. Tudi njihovi poudarki so bili prekrivni z dejanskimi. Kako pa bi se lahko tej resnici vsaj približali fašisti in njihovi podporniki? Kako bi lahko sploh omenili svoje resnične cilje? Njihova različica vojne je bila čista fantazija in v teh okoliščinah drugače sploh ne bi bilo mogoče.

Glavna propagandna linija nacistov in fašistov je bila v ustvarjanju predstave samih sebe kot krščanskih domoljubov, ki Španijo rešujejo pred rusko diktaturo. To je vključevalo pretvarjanje, da je bilo življenje v vladni Španiji kot dolgotrajen masaker (glej *Catholic Herald* ali *Daily Mail* – vendar pa je bila to otroška igra v primerjavi s celinskim fašističnim tiskom) kot tudi veliko pretiravanje glede obsega ruskega vmešavanja. Iz velikanske piramide laži, ki jo je gradil katoliški in reakcionarni tisk povsod po svetu, bom izpostavil le zapise o prisotnosti ruske vojske v Španiji. Goreči Francovi privrženci so v to verjeli, ocene njene številčnosti pa so se gibale do pol milijona. V Španiji pa ruske vojske ni bilo. Morda je bila prisotna peščica pilotov in ostalih tehnikov, največ nekaj sto, vojske pa ni bilo. O tem lahko priča nekaj tisoč tujcev, ki so se borili v Španiji, in seveda na milijone Špancev. Njihova pričevanja pa niso naredila nikakršnega vtisa na Francove propagandiste, čeprav ti niso niti stopili na tla vladne Španije. Obenem so ti ljudje popolnoma zavračali priznanje o nemškem in

italijanskem vmešavanju, kljub temu da se je nemški in italijanski tisk istočasno odkrito bahal z junaštvi svojih »legionarjev«. Odločil sem se, da bom omenil le eno točko, vendar pa je bila na tej ravni celotna fašistična propaganda.

To je zame zastrašujoče, saj me navdaja z občutkom, da iz našega sveta izginja pojem objektivne resnice kot tak. Navsezadnje obstaja možnost, da bodo te ali podobne laži postale del zgodovine. Kako bo napisana zgodovina španske vojne? Če bo na oblasti ostal Franco, bodo zgodovinske knjige pisali njegovi privrženci. In če ostanem pri svojem izhodišču: bo ruska vojska, ki v Španiji ni bila nikoli prisotna, postala zgodovinsko dejstvo, o katerem se bodo učile prihodnje generacije šolarjev? Vprašanje, kako bo napisana zgodovina vojne, se zastavlja tudi v primeru, da bo fašizem končno premagan in se bo v Španiji v precej bližnji prihodnosti ponovno vzpostavila neke vrste demokratična vlada. Kakšna pričevanja bo zapustil Franco? Tudi če se bodo ohranila pričevanja vladne strani, obstaja dvom o točnem zapisu zgodovine te vojne. Kajti, kot sem že poudaril, tudi vlada je v veliki meri uporabljala laži. Verodostojno zgodovino bi sicer lahko napisali s protifašistične perspektive, vendar bi bila tudi to pristranska zgodovina, nezanesljiva v podrobnostih. Navsezadnje bo prišlo do zapisa neke vrste zgodovine, ki bo, ko tistih, ki se vojne dejansko spominjajo, ne bo več, splošno sprejeta. Tako bo laž dejansko postala resnica.

Vem, da je modno reči, da je večji del zapisane zgodovine tako ali tako neresničen. Pripravljen sem tudi verjeti, da je zgodovina večinoma netočna in pristranska, a posebnost našega časa je opuščanje prepričanja, da je zgodovino mogoče pisati resnicoljubno. V preteklosti so ljudje namenoma lagali ali pa nezavedno olepševali to, kar so

zapisali. Ali pa so se trudili za resnico, saj so se dobro zavedali, da so verjetno naredili veliko napak. Vendar so v vseh primerih verjeli, da »dejstva« obstajajo in so bolj ali manj ugotovljiva. In v resnici je vedno obstajala občutna množica dejstev, s katerimi so se strinjali skoraj vsi. Če si ogledamo zgodovino zadnje vojne v npr. *Enciklopediji Britannici*, odkrijemo, da večina gradiva izvira iz nemških virov. Britanski in nemški zgodovinarji se o marsikateri, tudi temeljni stvari nikakor ne bi strinjali, kljub temu pa bi vedno obstajala množica nevtralnih dejstev, glede katerih ne bi oporekali drug drugemu. Totalitarizem uničuje ta splošni dogovor, ki nakazuje, da so človeška bitja ena živalska vrsta. Nacistična teorija dejansko izrecno zavrača obstoj »resnice«. Tako na primer zavrača »znanost«. Obstaja le »nemška znanost«, »judovska znanost« itd. Nakazani cilj takega načina razmišljanja je zamorjen svet, v katerem Vodja ali vladajoča klika ne nadzorujeta samo prihodnosti, temveč tudi preteklost. Če Vodja o nekem dogodku pravi, da se ni zgodil, potem se res ni zgodil. Če pravi, da je dva plus dva pet, potem je dva in dva pač pet. Ta možnost me plaši veliko bolj kot bombe in – glede na naše izkušnje zadnjih nekaj let – to ni prenaplajena izjava.

Se je morda otročje in morbidno strašiti z vizijami totalitarne prihodnosti? Preden odpišemo totalitarni svet kot nočno moro, ki se ne more uresničiti, se spomnimo, da bi se tudi leta 1925 na današnji svet gledali kot na neuresničljivo nočno moro. Dejansko nas pred zdrsom v ta nadrealistični svet, v katerem bi lahko črna postala bela in bi bilo včerajšnje vreme spremenjeno z dekretom, ščitita le dve varovali. Prvo je, da ne glede na to, kako močno zanikaš resnico, ta še naprej obstaja, tako rekoč za tvojim hrbtom in posledično je zaradi tega ne moreš poteptati na vojaško učinkovite načine. In drugič, dokler bodo nekateri

deli planeta ostali neosvojeni, bo liberalna tradicija lahko ostala pri življenju. Če pa bi fašizem ali morda celo kombinacija več fašizmov zavlada celemu svetu, ti dve varovali ne bosta več obstajali. V Angliji podcenjujemo to nevarnost, saj zaradi naše tradicije in pretekle varnosti sentimentalno verjamemo, da bo na koncu vse v redu in da se stvari, ki se jih najbolj bojimo, ne bodo nikoli zares zgodile. Stoletja smo se hranili z literaturo, v kateri pravica v zadnjem poglavju vedno zmaga, zato napol instinktivno verjamemo, da je zlo na koncu vedno premagano. V veliki meri na takem prepričanju temelji tudi pacifizem. Ne upirajte se zlu in nekako se bo samo uničilo. Vendar: zakaj bi se? Kakšni so dokazi, da je to res? Ali obstaja kak primer razpada moderne industrializirane države, če je ni zavzela tuja vojaška sila?

Poglejmo na primer ponovno uvedbo suženjstva. Kdo bi si lahko pred dvajsetimi leti predstavljal, da se bo suženjstvo vrnilo v Evropo? Pa vendar se je to zgodilo pred našimi očmi. Delovna taborišča po celotni Evropi in Severni Afriki, v katerih za skromen obrok hrane na cestnih gradbiščih in pri izsuševanju močvirij garajo Poljaki, Rusi, Židje in politični zaporniki, niso nič drugega kot sodobna oblika tradicionalnega suženjstva. Lahko bi seveda dejali, da kupovanje in prodajanje sužnjev še ni dovoljeno. Po drugi strani pa na primer prihaja do razdiranja družin in razmere so verjetno slabše, kot so bile na ameriških bombažnih plantažah. Dokler katera koli totalitarna nadvlada vztraja, ni mogoče pričakovati, da bi se to stanje lahko spremenilo. Vseh posledic suženjstva ne moremo dojeti, saj se nam na skrivnosten način zdi, da režim, ki je osnovan na suženjstvu, *mora* propasti. Tu bi morali primerjati trajanje suženjskih antičnih imperijev s trajanjem sodobnih držav.

Civilizacije, ki so temeljile na suženjstvu, so se obdržale tudi do štiri tisoč let.

Ko razmišljam o antiki, me plaši dejstvo, da na milijone sužnjev, na plečih katerih je vrsto generacij počivala civilizacija, za seboj ni pustilo nikakršnih sledi. Niti njihovih imen ne poznamo. Koliko sužnjev iz celotne grške in rimske zgodovine poznate? Sam vem za dva, morda tri. Eno je Spartak, drugo pa Epiktet. Potem pa še napis na dnu vrča v Britanskem muzeju: *Felix fecit*. Jasno si predstavljam ubogega Feliksa (Galec z rdečimi lasmi in kovinsko ovratnico okoli vratu), ki v resnici morda ni bil suženj. Torej po imenu poznam le dva sužnja, verjetno pa jih zelo malo ljudi pozna kaj več. Vsi ostali so poniknili v popolno tišino.

ANGLEŠKA REVOLUCIJA (IN) PATRIOTIZEM

1941

Patriotizem nima nič skupnega s konservativizmom. Pravzaprav je nasprotje konservativizma, saj gre za predanost nečemu, kar se stalno spreminja, pa vendar je občutiti mistično enako. Je most med prihodnostjo in preteklostjo. Noben pravi revolucionar še nikoli ni bil internacionalist.

V zadnjih dvajsetih letih so negativna, brezdalna miselnost, ki je bila priljubljena med angleškimi levičarji, intelektualistično zasmehovanje domoljubja in fizičnega poguma, vztrajna prizadevanja za krhanje angleške morale ter širjenje hedonističnega, egoističnega odnosa do življenja povzročili samo škodo. Vse naštetu bi bilo škodljivo, tudi če bi živeli v brezobličnem univerzumu Društva narodov, kot so si predstavljali ti ljudje. V obdobju firerjev in bombnikov pa je bilo katastrofalno. Nepopustljivost je hočeš nočeš cena za preživetje. Narod, katerega glavna nacionalna industrijska panoga je vojna in ki je naučen razmišljati hedonistično, ne more preživeti med ljudmi, ki delajo kot sužnji in se množijo kot zajci. Angleški socialisti skorajda vseh barv so se želeli postaviti po robu fašizmu, a so si obenem prizadevali lastne rojake narediti nebojevite. Ni jim uspelo, saj so v Angliji tradicionalne lojalnosti močnejše od novih. Toda vsemu »protifašističnemu« junaštvu levičarskega tiska navkljub, kakšne možnosti bi bili imeli, ko je nastopil resnični boj proti fašizmu, če bi bil povprečen Anglež takšne vrste bitje, kot so ga hoteči

narediti časopisi, kot so *New Statesman*, *Daily Worker* ali celo *News Chronicle*?

Do leta 1935 so bili praktično vsi angleški levičarji sorazmerno pacifistični. Po letu 1935 so se bolj glasni med njimi navdušeno zgrnili v gibanje Ljudska fronta, kar je pomenilo samo izogibanje celotnemu problemu fašizma. Prizadevali so si biti »protifašistični« z zanikanjem – »proti« fašizmu, ne da bi bili »za« kakršno koli oprijemljivo politiko – v ozadju vsega skupaj pa je bila ohlapna ideja, da se bodo, ko bo treba, že Rusi borili za nas. Neverjetno je, kako se ta iluzija še naprej ohranja pri življenju. Vsak teden lahko v časopisih vidimo poplavo pisem, v katerih avtorji trdijo, da se bi v primeru vlade brez torijcev Rusi le težko ne postavili na našo stran. Ali pa objavljamo visokoleteče vojne cilje (knjige kot so *Unser Kampf*, *A Hundred Million Allies* – *If We Choose* ipd.), po katerih se bodo evropski narodi brez izjeme uprli v našo korist. Vedno znova gre za isto idejo – poišči navdih v tujini, naj se nekdo drug bori zate. V ozadju je strašljivi občutek manjvrednosti angleškega intelektualca, prepričanje, da Angleži niso več vojni narod, da niso sposobni vzdržati.

V resnici ni nobenega razloga za domneve, da bi se še nekaj časa kdor koli boril namesto nas, razen Kitajcev, ki to počnejo že zadnja tri leta. Morda se bodo zaradi neposrednega napada nanje na naši strani prisiljeni boriti tudi Rusi, a so ti dali precej jasno vedeti, da se ne bodo uprli nemški vojski, če se bodo temu le lahko izognili. V nobenem primeru pa jih gotovo ne bo pritegnilo šopirjenje levičarske vlade v Angliji. Sedanji režim v Rusiji skorajda zagotovo ni naklonjen kakršni koli revoluciji na Zahodu. Podjarmljena ljudstva se bodo uprla, ko se bo Hitlerjev režim zamajal, prej pa ne. Naši potencialni zavezniki niso Evropejci, temveč na eni

strani Američani, ki bodo za mobilizacijo vseh svojih virov potrebovali leto dni, tudi če uspejo ukrotiti velika podjetja, na drugi strani pa temnopolta ljudstva, ki ne morejo biti niti sentimentalno na naši strani, dokler se ne začne naša lastna revolucija. Dolgo – leto, dve leti, morda tudi tri – mora biti Anglija svetovni amortizer. Soočiti se moramo z bombardiranjem, lakoto, garanjem, gripo, dolgčasom in izdajalskimi mirovnimi ponudbami. Jasno je, da smo v času, ko je moralo treba krepiti, ne pa jo slabiti. Namesto da zavzamemo mehanično protibritansko stališče, ki je na levici običajno, bi bilo bolje razmisliti o tem, kakšen bi bil resnično svet, če bi angleško govoreča kultura izginila. Otročje je namreč predvidevati, da v primeru zavojevanja Britanije ostale angleško govoreče države, vključno z ZDA, ne bi čutile posledic.

Lord Halifax je skupaj z vsemi svojimi pristaši prepričan, da bodo po koncu vojne stvari ostale natančno takšne, kot so bile prej. Vrnitev na nore versajske tlakovce, vrnitev v »demokracijo«, torej v kapitalizem, nazaj k vrstam brezposelnih in k rollsroycem, nazaj k sivim cilindrom in hlačam na črto, *in saecula saeculorum*. Seveda je jasno, da se nič takega ne bo zgodilo. Morda, samo morda bo prišlo do nekakšne slabe kopije tega, če bo na pogajanjih dosežen mir, a še to le za kratko. *Laissez-faire* kapitalizem je mrtev. Izbiramo lahko med kolektivno družbo, kakršno bo vzpostavil Hitler, in takšno, ki se lahko oblikuje, če bo poražen.

Če Hitler v tej vojni zmaga, bo še utrdil svojo prevlado v Evropi, Afriki in na Bližnjem vzhodu, in če njegove armade do takrat ne bodo že preveč izčrpane, si bo prigrabil še ogromna ozemlja od sovjetske Rusije. Vzpostavil bo večrazredno kastno družbo, v kateri bo nemški *Herrenvolk*

(»rasa gospodarjev« oziroma »aristokratska rasa«) vladal nad Slovani in drugimi manjvrednimi ljudstvi, katerih naloga bo proizvajati poceni kmetijske izdelke. Temnopolte bo enkrat za vselej ponižal v pravo suženjstvo. Resnični konflikt fašističnih sil z britanskim imperializmom je zavedanje, da slednji razpada. Še dvajset let takšnega razvoja, pa bo Indija kmečka republika, ki bo z Anglijo povezana samo še v prostovoljnem zavezništvu. »Polopice«, o katerih Hitler govori s takšnim sovraštvom, bodo letele z letali in izdelovale mitraljeze. Fašistične sanje o imperiju sužnjev se bodo končale. Po drugi strani pa bomo v primeru poraza zgolj predali naše lastne žrtve drugim gospodarjem, ki se bodo lotili dela z novim zagonom in brez kakršnih koli zadržkov.

A na tnalu ni samo usoda temnopoltih ljudstev. Nasproti si stojita dve nezdružljivi viziji življenja. Kot pravi Mussolini: »med demokracijo in totalitarizmom ne more biti nikakršnega kompromisa«. Obe prepričanji ne moreta niti za trenutek živeti eno ob drugem. Dokler obstaja demokracija, celo v svoji zelo nepopolni angleški obliki, je totalitarizem v smrtni nevarnosti. Celoten angleško govoreči svet je obseden z idejo o enakovrednosti ljudi, in čeprav ni preprosto, bi se zlagali, če bi rekli, da smo bodisi mi bodisi Američani kadar koli sledili svojim besedam tudi z dejanji, je *ideja* vendarle prisotna, in nekega dne bi lahko postala resničnost. Če angleško govoreča kultura ne bo propadla, bo iz nje na koncu nastala družba svobodnih in enakopravnih ljudi. Toda Hitlerjevo poslanstvo je uničiti ravno to idejo o enakopravnosti – »judovski« oziroma »judovskokrščanski« koncept enakopravnosti. Bog ve, da je to povedal več kot dovoljkrat. Misel na svet, v katerem bi bili črnski moški enako dobri kot belski in kjer bi Jude

obravnali kot ljudi, ga navdaja z isto grozo in obupom kot nas misel na svet neskončnega suženjstva.

Pomembno je, da se zavedamo, kako nezdružljivi sta ti dve stališči. Enkrat naslednje leto bo precej verjetno prišlo do prohitlerskega odziva med levo inteligenco. Opozorilni znaki so že tu. Hitlerjevi pozitivni dosežki ugajajo prazni ni teh ljudi in – v primeru tistih s pacifističnimi nagnjeni – njihovemu mazohizmu. Že vnaprej je jasno, kaj bodo rekli. Najprej ne bodo hoteli priznati, da se britanski kapitalizem spreminja v nekaj drugega ali da lahko Hitlerjev poraz ne pomeni samo zmage za britanske in ameriške milijonarje. Na tej osnovi bodo potem trdili, da je demokracija »povsem enaka« ali »prav tako slaba« kot totalitarizem. V Angliji *ni veliko* svobode govora, zato je *ni nič več*, kot jo je v Nemčiji. Prejemati socialno podporo je grozna izkušnja, zato *ni nič huje* biti v Gestapovih mučilnicah. Na splošno: dve črni je enako bela, pol štruce je enako kot nič kruha.

Toda, kar koli že velja za demokracijo in totalitarizem, v resnici nista enaka. To ne bi bilo res niti v primeru, če bi se britanska demokracija ne bi bila zmožna razviti onkraj trenutne ravni. Celotna zasnova militarizirane kontinentalne države z njeno tajno policijo, cenzuriranjem literature in prisilnim delom je v temelju različna od zasnove ohlapne pomorske demokracije z njenimi revnimi četrtmi in brezposelnostjo, stavkami in strankarsko politiko. Gre za razliko med kopensko močjo in pomorsko močjo, med krutostjo in neučinkovitostjo, med laganjem in samoprevaro, med pripadnikom SS-a in pobiralcem najemnin. In pri izbiranju med obema ne izbiramo toliko glede na njuno sedanjo moč kot glede na to, kaj sta zmožni postati. Toda na neki način je nepomembno, ali je demokracija v svoji najboljši ali najslabši obliki »boljša« kot totalitarizem.

Za odločitev o tem bi bi morali imeti absolutne standarde. Pomembno je samo vprašanje, s kom smo, ko simpatiziramo, ko nastopi ključni trenutek. Intelektualci, ki tako radi primerjajo demokracijo s totalitarizmom in »dokazujejo«, da sta enako slaba, so preprosto neresni ljudje, ki se nikoli niso spoprijeli z resničnostjo. Enako površno nerazumevanje fašizma izkazujejo danes, ko se začenjajo spogledovati z njim, kot so ga kazali pred letom ali dvema, ko so kričali proti njemu. Ni vprašanje, ali lahko v debatnem krožku zagovarjate Hitlerja. Pravo vprašanje je, ali iskreno sprejemate takšne argumente. Ali ste se pripravljene podrediti Hitlerjevi vladavini? Ali si želite, da je Anglija poražena, ali ne? Bolje bi bilo, da ste si glede tega na jasnem, preden se lahko miselno postavite na stran sovražnika. V vojni namreč ne obstaja nič takega kot nevtralnost: v praksi mora človek pomagati eni ali drugi strani.

Ko napoči trenutek resnice, nihče, ki je bil vzgojen v zahodni tradiciji, ne more sprejeti fašistične vizije sveta. Pomembno je, da to spoznamo *zdaj* in da razumemo, kaj to pomeni. Ne glede na svojo lenobo, hinavščino in nepravilnost je angleško govoreča civilizacija edina velika ovira na Hitlerjevi poti. Je živo nasprotje vseh »nezmotljivih« dogem fašizma. Zato se vsi fašistični pisci v zadnjih letih strinjajo, da je treba angleško moč uničiti. Anglijo je treba »iztrebiti«, treba jo je »pokončati«, »izginiti« mora. Strateško bi se ta vojna lahko končala tako, da bi si Hitler popolnoma prisvojil Evropo, pri tem pa bi ostal britanski imperij nedotaknjen, britanska sila pa komajda oslABLJENA. Toda ideološko to ni mogoče. Če bi Hitler ponudil kaj takega, bi bila to lahko le izdajalska ponudba, katere namen bi bila posredno podjarmljenje Anglije ali pa ponoven napad v kakem ugodnejšem trenutku. Nikakor ne sme dopustiti, da bi Anglija ostala nekakšen lijak, skozi

katerega bi z druge strani Atlantika v evropske policijske države pritekale smrtno nevarne ideje. In če na vse skupaj pogledamo z našega zornega kota, vidimo, s kako izjemno pomembnim vprašanjem smo soočeni, kako ključno je ohraniti našo demokracijo v bolj ali manj nespremenjeni obliki. Toda *ohraniti* vedno pomeni tudi *razširiti*. Nismo toliko soočeni z izbiro med zmago in porazom kot med revolucijo in apatijo. Če bo cilj, za katerega se borimo, v celoti uničen, bomo za to uničenje delno krivi sami.

Lahko bi se zgodilo, da bi Anglija uvedla zametke socializma, spremenila to vojno v revolucionarno vojno, pa bi v njej vseeno izgubila. To je vsekakor mogoče. Toda ne glede na to, kako grozno bi bilo to za vsakega polnoletnega državljan, bi bilo veliko manj smrtonosno od »kompromisnega miru«, ki si ga želi nekaj bogatašev in njihovi najeti lažnivci. Dokončen propad Anglije lahko doseže samo angleška vlada, ki bi delovala po diktatu Berlina. Toda to se ne more zgoditi, če se Anglija prej prebudi. Kajti v tem primeru bi bil poraz nedvoumen, boj bi se nadaljeval, *ideja* pa bi preživela. Razlika med porazom v boju in predajo brez boja nikakor ni samo vprašanje »časti« in otročjega junaštva. Hitler je nekoč dejal, da *sprejetje* poraza uniči dušo naroda. Zveni absurdno, vendar je nedvomno res. Poraz Francije leta 1870 ni zmanjšal njenega vpliva v svetu. Tretja republika je imela, intelektualno gledano, več vpliva kot Francija Napoleona III. Toda takšen mir, kot so ga sprejeli Pétain, Laval in družčina, je mogoče kupiti samo z uničenjem nacionalne kulture. Vichyjska vlada bo imela lažno neodvisnost le pod pogojem, da uniči glavne značilnosti francoske kulture: republikanizem, sekularizem, spoštovanje intelekta, rasno strpnost. Če bomo prej naredili lastno revolucijo, ne moremo biti *popolnoma* poraženi. Morda bomo priča korakanju nemških

čet po Whitehallu, a se bo obenem začel še en proces, ki bo na koncu usoden za nemške sanje o prevladi. Špansko ljudstvo je bilo poraženo, a stvari, ki so se jih naučili v tistih nepozabnih dveh letih in pol, se bodo nekega dne vrnile španskim fašistom kot bumerang.

Na začetku vojne so pogosto navajali Shakespearjeve zanosne verze. Če me spomin ne vara, jih je enkrat omenjal celo gospod Chamberlain:

*Naj pridejo iz vseh strani sveta v orožju,
Pa jih odbijemo: nič nas ne gane,
Če sebi Anglija zvesta ostane.*

Če verze pravilno interpretiramo, so precej točni. Toda Anglija mora ostati zvesta sama sebi. Ni zvesta sama sebi, dokler begunce, ki so se zatekli na naše obale, zapira v koncentracijska taborišča in si direktorji podjetij izmišljujejo spretne zvijače, da se izogibajo davku na dobiček. Lahko se poslovimo od *Tatlerja* in *Bystanderja* in pozabimo na damo v rollsroyceu. Naslednikov Nelsona in Cromwella ni v lordski zbornici. Na poljih so in na cestah, v tovarnah in v vojski, v poceni lokalih in predmestnih vrtovih; in trenutno so še vedno v senci generacije duhov. V primerjavi z nalogo ponovne oživitve Anglije je celo zmagava v vojni, čeprav nujna, zgolj drugotnega pomena. Z revolucijo bomo postali bolj in ne manj sami svoji. Popuščanje ne pride v poštev, prav tako ne sklepanje kompromisov, reševanje »demokracije«, stanje na mestu. Nikoli nič ne obstane na mestu. Svojo dediščino moramo okrepiti ali pa jo bomo izgubili, moramo zrasti ali pa bomo poniknili, moramo iti naprej ali pa bomo nazadovali. Verjamem v Anglijo in verjamem, da bomo šli naprej.

Nikoli nič ne obstane na mestu.
Svojo dediščino moramo okrepiti
ali pa jo bomo izgubili,
moramo zrasti
ali pa bomo poniknili,
moramo iti naprej
ali pa bomo nazadovali.

George Orwell

Posebnost totalitarne države je, da misli ne fiksira, čeprav jo želi nadzirati. Vzpostavi nesporne dogme, nato pa jih vsakodnevno spreminja. Dogme potrebuje, ker potrebuje popolno poslušnost svojih subjektov, ne more pa se izogniti spremembam, ki jih narekujejo potrebe politike moči. Sebe razglasi za nezmotljivo, hkrati pa napada sam koncept objektivne resnice.

Totalitarizem ukinja svobodo misli do stopnje, ki je v preteklosti še nismo videli. Pomembno se je zavedati, da nadzor nad mislijo ni samo negativen, ampak tudi pozitiven. Ne samo, da totalitarizem prepoveduje izražanje – celo *mišljenje* – določenih misli, ampak tudi narekuje, o čem bi *moral*i razmišljati, ustvari ideologijo, skuša voditi naše čustveno življenje, kot tudi vzpostaviti pravila vedenja. Posameznika, kolikor je mogoče, izolira od zunanjega sveta, ga zapre v umetni svet, v katerem ta nima več nobenih meril za primerjavo. Totalitarna država skuša na vsak način nadzirati misli in čustva svojih subjektov, vsaj tako celovito, kot nadzira njihova dejanja.

Pamflet! 1

2 EUR

